

สวัสดิการสังคมไทย: ภาพรวม ประเภท รูปแบบ และความท้าทายในอนาคต

บทนำ

สวัสดิการเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเราทุกคน ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการรักษาพยาบาล การศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือเงินช่วยเหลือในยามเจ็บป่วย ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการที่รัฐและองค์กรต่างๆ จัดให้กับประชาชน การเข้าใจว่าสวัสดิการคืออะไร มีกี่ประเภท ใครเป็นผู้ให้บริการ และเรามีสิทธิอะไรบ้าง จะช่วยให้เราสามารถใชสิทธินั้นได้อย่างเต็มที่ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมที่เท่าเทียมมากขึ้นบทความนี้จะนำเสนอสวัสดิการในภาพรวม ตั้งแต่แนวคิดพื้นฐาน รูปแบบที่พบได้ทั่วไป ไปจนถึงบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนความท้าทายและแนวโน้มในอนาคต

1. ความหมายและนิยามของสวัสดิการ

คำว่า “สวัสดิการ” มีความหมายหลากหลาย ขึ้นอยู่กับมุมมองและบริบทที่ใช้ แต่ในภาพรวมแล้ว สวัสดิการหมายถึงสิทธิที่ประชาชนทุกคนควรได้รับอย่างเท่าเทียม เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีหรือสภาพความอยู่ดีกินดี (Social well-being) ไม่ว่าจะเป็นผู้ยากไร้หรือไม่ก็ตาม ⁽¹⁾ โดย ปวย อึ้งภากรณ์ ⁽²⁾ มองว่าสวัสดิการเป็นสิทธิพื้นฐานที่รัฐพึงจัดให้แก่ประชาชนทุกคน ขณะที่ มาริสา ภูเพ็ชร ⁽³⁾ มองว่าสวัสดิการสังคมคือการช่วยเหลือประชาชนทั้งในยามปกติและในเวลาที่เกิดปัญหา ผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น การให้เงิน สิ่งของ การดูแล และการบริการด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา สุขภาพ และที่อยู่อาศัย ในขณะเดียวกัน มุมมองทางเศรษฐศาสตร์ให้นิยามสวัสดิการว่าเป็นภาวะของความเป็นอยู่ที่ดี (Well-being) ของประชาชน โดยวัดจากระดับความพึงพอใจหรืออรรถประโยชน์ (Utility) ที่ได้รับจากนโยบายหรือบริการของรัฐ ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนว่าสวัสดิการเป็นทั้งเป้าหมายและเครื่องมือสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกในสังคม ⁽⁴⁾

2. รูปแบบการจัดสวัสดิการ ⁽⁵⁾

รูปแบบสวัสดิการในปัจจุบันเกิดจากการผสมผสานหลายแนวทาง เพื่อตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม และความต้องการของผู้คนมากขึ้น โดยเน้นแนวคิด “สวัสดิการเพื่อทุกคน” (Welfare of Alls) บนหลักสิทธิ ความเท่าเทียม ความเป็นธรรม และการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ (1) สวัสดิการกระแสหลัก คือการจัดสวัสดิการโดยรัฐในรูปแบบภาคบังคับ เพื่อให้ครอบคลุมทั่วถึง และเป็นธรรม เช่น สวัสดิการพื้นฐานจากภาษี หรือบริการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2) สวัสดิการกระแสรอง คือสวัสดิการทางเลือกที่เกิดจากความเข้มแข็งของชุมชนและภาคประชาชน โดยมาจากข้อตกลงหรือความสมัครใจ เช่น สวัสดิการพื้นที่ที่มีฐานจากวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือศาสนา และสวัสดิการชุมชนที่เน้นความช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น กองทุนสวัสดิการผู้นำชุมชน และ (3) สวัสดิการท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลจากการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันจัดทำแผนและโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของพื้นที่นั้น ๆ

3. องค์ประกอบของการจัดสวัสดิการสังคม

องค์ประกอบของการจัดสวัสดิการสังคมสามารถแบ่งได้เป็นสองลักษณะหลัก ⁽⁴⁾ ได้แก่ องค์ประกอบในลักษณะกว้าง ซึ่งครอบคลุมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น การศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การจ้างงานและรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการทางสังคม ส่วนในลักษณะแคบ อ้างอิงตามแนวคิดจากพระราชบัญญัติความมั่นคงทางสังคม Social Security Act (1935) ของประเทศสหรัฐอเมริกา แบ่งบริการออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ บริการประกันสังคม (Social insurance), บริการช่วยเหลือทางสังคม (Social assistance) และบริการทางสังคม (Social services) ⁽⁶⁾

รูปแบบการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับองค์ประกอบดังกล่าวมีได้หลากหลาย ⁽⁵⁾ เช่น การสงเคราะห์ (ให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้า) การคุ้มครอง (คุ้มครองสิทธิและสวัสดิภาพ) การป้องกัน (เผื่อระวังปัญหาสังคม) การแก้ไข (ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหา) และการบำบัด (ฟื้นฟูผู้ได้รับผลกระทบ) ทั้งหมดนี้ควรเป็นไปตามหลักเกณฑ์สากล ⁽⁴⁾ ได้แก่ 1) สิทธิมนุษยชน (Human right) ที่มุ่งคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง เช่น เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ และคนพิการ 2) การตอบสนองความต้องการพื้นฐาน (Basic needs) เช่น บริการด้านการศึกษาและสุขภาพที่รัฐต้องจัดให้ 3) ความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) โดยไม่เลือกปฏิบัติหรือตัดโอกาส 4) การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (Participation) ในกระบวนการตั้งแต่คิด วิเคราะห์ วางแผน

และประเมินผล, และ 5) ความโปร่งใส (Transparency) ซึ่งเปิดให้ตรวจสอบและสะท้อนความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและธรรมาภิบาล

4. การจัดสวัสดิการสังคมและบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ

การจัดสวัสดิการสังคมเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรใน 3 ภาคส่วนหลัก⁽⁴⁾ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยภาครัฐทำหน้าที่กำหนดนโยบาย จัดสรรงบประมาณ และให้บริการพื้นฐาน เช่น การศึกษา สาธารณสุข และประกันสังคม ผ่านหน่วยงานทั้งระดับส่วนกลาง ภูมิภาค และท้องถิ่น ส่วนภาคเอกชนและองค์กรไม่แสวงหากำไร เช่น มูลนิธิและสมาคมต่าง ๆ มีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากรและนวัตกรรมเพื่อช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ขณะที่ภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคม เป็นกลุ่มจิตอาสาที่รวมตัวกันเพื่อเสนอแนะนโยบาย ตรวจสอบภาครัฐ และจัดกิจกรรมที่ตอบโจทย์ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในกระบวนการวางแผน ดำเนินงาน และติดตามผล จะช่วยให้ระบบสวัสดิการสังคมมีความครอบคลุม โปร่งใส และยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

5. สวัสดิการสังคมในประเทศไทย

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2550 ประเทศไทยได้กำหนดประเภทของสวัสดิการสังคมไว้ 7 ด้านหลัก^(7, 8) ดังนี้

- 1) **สวัสดิการด้านสุขภาพอนามัย** เน้นการป้องกันโรค ส่งเสริมสุขภาพ และการรักษาพยาบาลที่ทั่วถึงและเท่าเทียม โดยไม่เลือกปฏิบัติบนพื้นฐานของเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา หรือสถานะทางสังคมใด ๆ
- 2) **สวัสดิการด้านการศึกษา** มุ่งให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค ไม่ว่าจะแตกต่างกันในด้านความพิการ ภูมิหลัง วัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจ โดยต้องได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างน้อย และมีระบบสนับสนุนสำหรับผู้ที่ต้องการการศึกษาพิเศษ
- 3) **สวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย** หมายถึงการเข้าถึงที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย มั่นคง เหมาะสมกับอัตภาพ และตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ปราศจากความเสื่อมโทรมหรือภัยอันตรายต่าง ๆ
- 4) **สวัสดิการด้านการมีงานทำและรายได้** ส่งเสริมให้ประชาชนมีงานทำที่มั่นคง มีรายได้เพียงพอ และสอดคล้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พร้อมสิทธิคุ้มครองแรงงาน และสามารถรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนได้
- 5) **สวัสดิการด้านนันทนาการ** ประชาชนควรเข้าถึงกิจกรรมพักผ่อนและบันเทิงที่ปลอดภัย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และไม่ขัดต่อกฎหมาย
- 6) **สวัสดิการด้านการกระบวนการยุติธรรม** ประชาชนต้องได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเสมอภาค และสามารถเข้าถึงบริการด้านกฎหมายและความยุติธรรมที่รัฐจัดให้
- 7) **สวัสดิการด้านบริการสังคมทั่วไป** ครอบคลุมการช่วยเหลือประชาชน โดยเฉพาะผู้ยากจน ผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขอย่างเหมาะสม

รูป 1 สวัสดิการสังคมในประเทศไทย

นอกจากนี้ ยังมีการรวบรวมสวัสดิการที่รัฐจัดให้แก่ผู้ประสบปัญหาทางสังคม เช่น เด็ก เยาวชน และกลุ่มเปราะบาง อื่น ๆ พบว่ามีมากถึง 81 รายการ ซึ่งแบ่งตามประเภทของสวัสดิการในแต่ละด้านข้างต้น เพื่อให้การดูแลและช่วยเหลือมี ประสิทธิภาพและตรงตามความจำเป็นของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย รายละเอียดศึกษาเพิ่มเติมได้จาก “รายการสวัสดิการสำหรับผู้ ประสบปัญหาสังคมของประเทศไทยแบ่งตามประเภทสวัสดิการตาม พรบ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 และ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2550”

6. ผู้ให้บริการ และระยะเวลาในการให้บริการสวัสดิการ

6.1 ผู้ให้บริการสวัสดิการ

รูป 2 กลุ่มผู้ให้บริการสวัสดิการ⁽¹¹⁾

การให้บริการสวัสดิการแก่เด็ก เยาวชน และผู้ประสบปัญหาสังคมที่มีความซับซ้อน ต้องผ่านกระบวนการ หลากหลาย⁽⁹⁾ เช่น การรับแจ้ง การประเมินสถานการณ์ การวางแผนบริการ การดำเนินงาน การติดตามผล และการยุติการ ให้บริการ ซึ่งต้องอาศัยทีมสหวิชาชีพ⁽¹⁰⁾ ที่ประกอบด้วยนักสังคมสงเคราะห์ ผู้เชี่ยวชาญวิชาชีพอื่น ๆ เช่น แพทย์ พยาบาล นักจิตวิทยา และครู รวมถึงผู้เชี่ยวชาญที่สนับสนุนงานของผู้เชี่ยวชาญ และอาสาสมัครที่ทำงานภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่ รัฐ เช่น ตำรวจ อัยการ และปลัดอำเภอ โดยแต่ละฝ่ายจะมีบทบาทตามความเชี่ยวชาญ เช่น ในกรณีเด็กถูกทำร้ายร่างกาย แพทย์จะตรวจร่างกาย ตำรวจดำเนินคดี อัยการและศาลจะสั่งคุ้มครองสวัสดิภาพ ขณะที่นักสังคมสงเคราะห์จะทำหน้าที่ จัดการกรณีและประสานงานหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้รับการช่วยเหลือและฟื้นฟูอย่างครบถ้วน เพื่อให้สามารถกลับมาใช้ ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข

6.2 ระยะเวลาในการให้บริการสวัสดิการ

ระยะเวลาในการให้บริการสวัสดิการ แบ่งเป็นการให้บริการสวัสดิการตามกฎหมาย เช่น การสงเคราะห์ คุ้มครอง สวัสดิภาพเด็ก เยาวชน ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 และการให้บริการตามมาตรฐานการปฏิบัติงานของ หน่วยงานที่ปฏิบัติงาน หรือหน่วยงานวิชาชีพ มีตัวอย่างดังรูปที่ 3

การให้บริการตามกฎหมาย

เช่น การคุ้มครองเด็กและเยาวชนตาม พ.ร.บ. คุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 โดยมีกำหนดระยะเวลาชัดเจนเพื่อความปลอดภัยของผู้รับบริการ เช่น

- เจ้าหน้าที่สามารถแยกเด็กจากครอบครัวได้ชั่วคราวไม่เกิน 12 ชั่วโมงเพื่อสอบถามข้อมูล
- หากเด็กถูกทำร้าย สามารถแยกตัวเด็กเพื่อดูแลได้ไม่เกิน 7 วัน และขยายเวลาได้รวมไม่เกิน 30 วัน
- หากจำเป็น เด็กสามารถเข้าพักในสถานคุ้มครองได้สูงสุด 90 วัน

การให้บริการตามมาตรฐานของหน่วยงานหรือวิชาชีพ

ตัวอย่างระยะเวลาการให้บริการ

- การขอบัตรคนพิการ ใช้เวลาเฉลี่ยประมาณ 25 นาที
- การดูแลแม่ด้วยรุ่น เช่น การเข้ารับบริการระหว่างตั้งครรภ์ 5 ครั้ง (ครั้งละ 1-2 ชม.) การดูแลระหว่างคลอด 24 ชม. และการติดตามหลังคลอดภายใน 1 เดือน
- การให้บริการด้านสังคมสงเคราะห์ทางกายภาพที่มีระยะเวลาและขั้นตอนตามคู่มือวิชาชีพที่กำหนดอย่างชัดเจน

รูป 3 ตัวอย่างระยะเวลาในการให้บริการสวัสดิการ

ที่มา: สายทิพย์ เจิ้งที่⁽¹²⁾ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ⁽¹³⁾ และ สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข⁽¹⁴⁾

7. ความท้าทายและแนวโน้มของสวัสดิการในอนาคต

ในอนาคต การจัดสวัสดิการสังคมต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ความไม่มั่นคงในตลาดแรงงานจากการเปลี่ยนผ่านทางเทคโนโลยี และปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ยังคงดำรงอยู่^(15, 16) ซึ่งล้วนส่งผลให้รัฐต้องปรับแนวทางการจัดสวัสดิการให้มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายมากขึ้น หนึ่งในแนวโน้มสำคัญที่เกิดขึ้น คือ การนำเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบสวัสดิการ ทั้งในด้านการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย การคาดการณ์ความต้องการล่วงหน้า และการออกแบบมาตรการที่เหมาะสมเฉพาะบุคคลมากขึ้น หลายประเทศสมาชิกองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้นำ AI มาใช้ในงานบริการประชาชน การตรวจสอบการทุจริต และการคาดการณ์ความต้องการในอนาคต อย่างไรก็ตาม ยังมีความจำเป็นต้องสร้างความไว้วางใจจากประชาชน ควบคู่ไปกับการกำหนดกรอบกำกับดูแลอย่างรอบคอบ เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลและเกิดความเป็นธรรม⁽¹⁷⁾ แนวโน้มนี้สะท้อนให้เห็นว่าระบบสวัสดิการในอนาคตจะไม่เพียงพึ่งพาทรัพยากรทางการเงินเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการปรับตัวเชิงนโยบายอย่างต่อเนื่องด้วย

8. บทสรุป

สวัสดิการเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การพัฒนาระบบสวัสดิการที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมอย่างแท้จริงต้องอาศัยความเข้าใจในแนวคิด ทฤษฎี ประเพณี องค์ประกอบ รูปแบบการจัดสวัสดิการ บทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ และความท้าทายในอนาคต การบูรณาการความรู้และประสบการณ์จากหลากหลายภาคส่วน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ จะเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างสังคมที่ทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความเป็นธรรม

9. เอกสารอ้างอิง

1. ชวัชรภรณ์ จันทกุล, สัญญา เคนาภูมิ. แนวทางการจัดสวัสดิการสังคมระดับชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 2559;8(4):13-4.
2. ปวย อังภากรณ์. จดหมายเหตุดำเนินการ: จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน [อินเทอร์เน็ต]. 2516 [เข้าถึงเมื่อ 19 กรกฎาคม 2568]. เข้าถึงได้จาก <http://puey-ungpakorn.org/index.php/archives>.
3. มาริสา ภู่งู๊ด. สวัสดิการสังคม: แนวคิดและทฤษฎี. วารสารสังคมศาสตร์. 2535;7(1).

4. สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 2 กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. โครงการศึกษาความต้องการด้านสวัสดิการของผู้ดูแลผู้สูงอายุและผู้ดูแลคนพิการในพื้นที่ภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด; 2566.
5. สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. ทิศทางและรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์; 2548.
6. บุญยิ่ง ประทุม. เอกสารประกอบการสอนวิชา หลักการพื้นฐานสวัสดิการสังคม [อินเทอร์เน็ต]. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช; 2566 [เข้าถึงเมื่อ 19 กรกฎาคม 2568]. เข้าถึงได้จาก: https://race.nstru.ac.th/home_ex/e-portfolio//pic/academy/21554244.pdf.
7. พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546.
8. พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2550.
9. นุชนาฏ ยูธันเงาะ. การจัดการรายกรณีเพื่อคุ้มครองเด็ก: แนวคิดและการปฏิบัติ. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์. 2563.
10. Kulkarni A. Overview of global standards and good practices for social work development and social service workforce strengthening. Regional workshop on Social service workfore strengthening: kick off workshop on the ASEAN Declaration on promotion of Social Work, ASEAN 2019; Indonesia: ASEAN secretariat and UNICEF; 2019.
11. Regional workshop on social service workforce strengthening. Kick off meeting for the development of an ASEAN declaration on promotion of social work [Internet]. 2019 [cited 2025 Jul 19]. Available from: <https://www.socialserviceworkforce.org/wp-content/uploads/2024/03/ASEAN-Regional-Workshop-Social-Service-Workforce-Strengthening.pdf>.
12. สายทิพย์ เจิ้งที. การช่วยเหลือเด็กที่ถูกทารุณกรรมตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546. วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี กรุงเทพฯ. 2556;29(1).
13. กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. คู่มือขอรับบริการสวัสดิการคนพิการ (สำหรับประชาชน): กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต.
14. สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการดูแลแม่วัยรุ่นแบบบูรณาการ. กรุงเทพฯ: บริษัทซีจีที จำกัด; 2564.
15. ถาวร สกุลพาณิชย์, พัฒนวิไล อินใหม่, อรรวรณ ประสิทธิ์ศิริผล, บุญยวีร์ เอื้อศิริวรรณ, เอื้อมพร พิชัยสนธิ, ภัททา เกิดเรือง, et al. ผลการศึกษาระดับสมบูรณั โครงการศึกษาแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมของประเทศไทย. นนทบุรี: คลังข้อมูลและความรู้ระบบสุขภาพ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข; 2559.
16. ชินชัย ชีเจริญ. สวัสดิการสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำสร้างความเป็นธรรมร่วมกันอย่างยั่งยืน [อินเทอร์เน็ต]. 2559 [cited 19 กรกฎาคม 2568]. Available from: https://www.m-society.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/download/article/article_20160302073312.pdf.
17. Organisation for Economic Co-operation and Development. AI and the future of social protection in OECD countries [Internet]. 2025 [cited 2025 Jul 19]. Available from: https://www.oecd.org/en/publications/ai-and-the-future-of-social-protection-in-oecd-countries_7b245f7e-en.html#related-topics.